

Integratie van natuurbeheer en erfgoedzorg in De Strubben/Kniphorstbosch

Bouwstenen voor een historisch-ecologische benadering

Hans Elerie & Theo Spek

De meeste natuurterreinen in ons land zijn relictten van prehistorische of historische cultuurlandschappen. Ze zijn daarom vaak rijk aan cultuurhistorische waarden. Bovendien is de natuur in deze terreinen zowel historisch als ecologisch vaak sterk verbonden met de mens. De uitdaging in dit soort terreinen is om natuurbeheer en erfgoedzorg op succesvolle wijze met elkaar te verbinden. Hoe kan de kennis van dit soort natuurterreinen het best ontsloten worden? Hoe kunnen ontwerpers en beheerders deze kennis zinvol inzetten bij nieuwe inrichtings- en beheerplannen? En hoe zorgen we ervoor dat natuurbeheer en erfgoedzorg elkaar niet in de weg zitten, maar juist versterken? Het inrichtings- en beheerplan voor het natuurterrein De Strubben/Kniphorstbosch dat nu voor u ligt geeft tal van interessante aanknopingspunten. Ook de beleidsmatige voorgeschiedenis van dit terrein bevat interessante leermomenten voor al die terreinen en landschappen die zich kenmerken door een innige verplechting van cultuurhistorie en ecologie.

De Strubben-Kniphorstbosch: van Eenheidsoefenterrein naar Archeologisch Reservaat

Gewapend met schetsboeken en klapstoeltjes trok op een zaterdag in de herfst van 1982 een groep Drentse kunstenaars het militair oefenterrein De Strubben/Kniphorstbosch in. Zij gaven daarmee gehoor aan de oproep van de kunstschilder Evert Musch uit Anloo om de unieke landschappelijke waarde van het reservaat uit te beelden in tekeningen, foto's, aquarellen en olieverf. Met deze manifestatie wilden zij de landschappelijke belevingswaarde van het terrein vastleggen om het te behoeden voor een inrichting als Eenheidsoefenterrein (EOT) dat het geschikt moest maken voor 'gemechaniseerde' oefeningen. De aansprekende actie kreeg een vervolg in een expositie en een 'catalogusmanifest' voor de minister van Defensie. De artistieke verbeelding werkte als een katalysator die begon met een flinke maatschappelijke en politieke commotie en eindigde in een 'waardenmanifest' dat door vakdeskundigen van verschillende pluimage werd samengesteld. En als klap op de vuurpijl verwierf het oefenterrein in 2000 de status van 'Archeologisch reservaat'.

Die laatste waardering is wel begrijpelijk maar dekt de lading niet. De dichtheid van archeologica in het terrein is inderdaad opmerkelijk, maar niet ongewoon in dit deel van het Drentsche Aagebied. Ook het landgoed Terborgh ten zuiden van Anloo, de Gasterense Duinen en het uitgestrekte Balloërveld zouden bijvoorbeeld die kwalificatie verdienen. Wat De Strubben-Kniphorstbosch zo bijzonder maakt, is het doorlopende verhaal van mens en landschap dat begon in de ijstijden, in de loop van de prehistorie én de historie tal van interessante episodes heeft doorgemaakt en ook in de toekomst niet zal eindigen. Het gaat hier om een doorleefd landschap dat door de tijd is gepokt en gemazeld. Hierdoor is in het terrein veel informatie opgeslagen over de bestaanswijze van opeenvolgende culturen en de ontwikkeling van het landschap in meer dan tienduizend jaar. Als *archief* en *landschapsbiografie* hebben De Strubben/Kniphorstbosch daarom een uitzonderlijk hoge informatiewaarde en belevingswaarde.

Over het algemeen is men zich wel bewust van de grote betekenis van dergelijke reservaten, maar ontbreekt het aan veldkennis en visie om dergelijke terreinen op een uitgekiende manier in te richten en verantwoord te beheren. De benodigde kennis is vaak op een complexe manier geordend en moeilijk te ontsluiten. Dat was ook het geval in De Strubben/Kniphorstbosch waar de kennis gewenst was om de ambities van Defensie te frustreren. De weinige beschikbare kennis van het gebied was verspreid over verschillende vakgebieden en bovendien versnipperd in talloze losse publicaties. Er viel dus niet te ontkomen aan tijdrovende inventarisaties en diverse veldbezoeken. Maar het begrip landschapsarchief impliceert ook verborgen kennis, dat wil zeggen kennis die nog niet ontsloten is. Een reservaat als De Strubben/Kniphorstbosch kan vanuit die optiek ook worden

opgevat als een *culturele reserve* die latere generaties op hun eigen wijze kunnen ontsluiten en betekenis kunnen geven.

De ontsluiting van kennis

Bij het ontsluiten kan een onderscheid worden gemaakt in het *natuurlijke archief* dat in hoofdzaak in de bodem (de onderwereld van het landschap) ligt opgeslagen en de *culturele bronnen* die in de archieven van overheden en instituten is opgeborgen. Het spreekt voor zich dat je in een archeologisch reservaat een rijke oogst van het bodemarchief mag verwachten. Dat bleek alleen al uit de opzienbarende vondst van de settings van twee verdwenen hunebedden die bij het rooien van Douglassparren bij hunebed D8 werden aangetroffen. Elders in het terrein liggen vele tientallen archeologische vindplaatsen en relicten. Maar behalve archeologica liggen er in het reservaat ook veenprofielen en oude bosbodems die informatie verschaffen over vegetatieontwikkeling in het gebied. Zo kon bij de analyse van een bosprofiel in het Borckerholt de vegetatieontwikkeling vanaf het Atlanticum (± 6000 geleden) in beeld worden gebracht en de invloed van de mens daarop. Ten noorden van Anloo kon met behulp van bodemboringen zelfs de precieze ligging van het reeds lang verdwenen bosgebied van het Anloërholt worden gereconstrueerd.

In de culturele archieven werd een grote rijkdom aan bronnen over het gebied aangetroffen, dankzij de voortslepende markeconflicten die hier al in de middeleeuwen plaatsvonden en de verschillende heerwegen die het gebied doorkruisten. Via deze bronnen hebben wij nu kennis van de middeleeuwse topografie en toponymie en zijn veel zoekgeraakte verhalen en betekenissen weer aan het huidige landschap toegevoegd. Daarnaast heeft het bronnenonderzoek ook veel informatie opgeleverd over opeenvolgende gebruikssystemen, zodat we nu meer weten van de historische ecologie van het reservaat. Alle vergaarde kennis werd vastgelegd in een boek.

Toen de *Landschapsgeschiedenis van de Strubben/Kniphorstbosch* in 1993 verscheen werd de publicatie in de vakwereld ontvangen als een schoolvoorbeeld voor een integrale terreinstudie van archeologie, historische geografie en bodemkunde. De studie heeft er samen met de voorstudie *Op waarde geschat* toe bijgedragen dat Defensie haar plannen voor een EOT al snel moest bijstellen. Ook ging men op zoek naar een alternatief voor grootschalige activiteiten zoals het jaarlijkse Pinksterkamp en de motorcross die een zwaar beslag op het terrein legden. En daarnaast vormde de landschapsstudie het basisdocument voor de instelling van het Archeologisch reservaat in 2000.

Postzegelbeheer

Voor het doorvertalen van de integraal vergaarde kennis naar een integrale beheervisie was het echter nog te vroeg. In de eerste plaats werd de besluitvorming bemoeilijkt doordat het gebied eigendom was van Defensie en Staatsbosbeheer die een verschillende gebruiks- en beheersoptiek hanteerden. Het beheer was niet alleen versnipperd, maar verliep bovendien volgens sectorale beleidslijnen waardoor de verschillende ingrepen soms haaks op elkaar stonden. Zo beoogde Defensie met een restauratieprogramma de vele grafheuvels in het terrein weer beter zichtbaar te maken, terwijl het ecologisch bosbeheer van Staatsbosbeheer het zicht weer beperkte door opslag. Door de landschapsarchitect De Vroome werd dit onsamenvangende beleid destijds betiteld als postzegelbeheer, maar we moeten ons wel beseffen dat we spreken van een tijd waarin integraal beheer naar de achtergrond was verdrongen door het dominante natuurbeleid.

Nu de overdracht van het oefenterrein aan Staatsbosbeheer heeft plaatsgevonden, is het hele reservaat van De Strubben/Kniphorstbosch in handen gekomen van één eigenaar. Zo'n moment vereenvoudigt de keus voor een nieuwe en eenduidige aanpak. Overeenkomstig de uitgangspunten en aanbevelingen van de Landschapsvisie Drentsche Aa koos Staatsbosbeheer voor het uitwerken van een integraal inrichtings- en beheerplan dat recht doet aan bijzondere landschappelijke, ecologische en cultuurhistorische kwaliteiten van het reservaat. Bij de uitwerking van het plan moesten eerst een aantal knopen worden doorgesneden over een aantal netelige kwesties. Zo voltrekt zich de afgelopen jaren in het terrein van De Strubben een 'natuurlijk proces' dat nu als ongewenst

wordt ervaren. Door het ontbreken van een consistent heidebeheer groeit de hei dicht met opslag van bomen en struiken en wordt het hoog gewaardeerde *strubbenlandschap* met de tot de verbeelding sprekende boomkringen in zijn voortbestaan bedreigd. Vooral de laatste tien jaar grijpt dit proces van verbossing massaal om zich heen, waardoor de Strubben snel aan belevingswaarde hebben ingeboet. Een landschap dat niet meer wordt beheerd volgt z'n eigen dynamiek. We zullen op zoek moeten naar uitgekende beheersvormen die meer aanleunen tegen historische gebruikssystemen om het strubbenlandschap de kans te geven zich te verjongen.

Een historisch-ecologische benadering van onderzoek en ontwerp

We zouden het hele proces van kennisverwerving en het toepassen van deze kennis in het ruimtelijk ontwerp – en meer concreet in inrichtings- en beheerplannen - kunnen omschrijven als een historisch-ecologische benadering. Uitgangspunt van deze benadering is de overtuiging dat natuur en cultuur in dit soort reservaten niet los van elkaar staan, maar ruimtelijk, historisch en ecologisch sterk met elkaar zijn vervlochten. Ze dienen daarom bij voorkeur in samenhang met elkaar te worden onderzocht en geïnterpreteerd. In het navolgende ontwerpproces wordt deze historisch-ecologische basis verrijkt met de verbeeldingskracht van de ontwerper en van andere betrokkenen. Juist de wisselwerking tussen cultuurhistorie en natuur is in dit proces een belangrijke inhoudelijke inspiratiebron

In de afgelopen jaren is binnen het wetenschappelijk onderzoek de nodige ervaring opgedaan met een historisch-ecologische benadering van het landschap. Internationaal heeft vooral Engeland een rijke traditie in dit opzicht, waarbij vooral de historische ecologie van bossen door onderzoekers als Oliver Rackham en George Peterken veel aandacht heeft gekregen. In Duitsland, Scandinavië en de Alpenlanden is veel historisch-ecologische kennis ontwikkeld van begraaide landschappen en hooilanden. Dit zijn mensgebonden ecosystemen die door de modernisering van de landbouw in rap tempo dreigen te verdwijnen. Zeer actueel is deze problematiek in Portugal, Spanje en de nieuwe EU-lidstaten op de Balkan. Hier komen nog tal van traditionele cultuurlandschappen voor met een extreem hoge biodiversiteit en ook een grote rijkdom aan cultuurhistorische waarden. De uitdaging is daar om de grootschalige modernisering van samenleving en economie te combineren met een duurzaam behoud van ecologie en cultuur. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ook internationaal de roep om een historisch-ecologische benadering steeds sterker doorklinkt.

Ook in België en Nederland is de afgelopen jaren op bescheiden schaal historisch-ecologisch onderzoek verricht in natuurterreinen. Voorbeelden in Vlaanderen zijn de studies van Hermy, Van den Bremt en Tack naar oude bossen in Vlaanderen, De Blust en Schoenmaekers op de Kalmthoutse Heide en Burny naar onder meer vloeiveidesystemen in de Limburgse Kempen. En in Nederland onderzocht Dirkx de historische ecologie van enkele natuurgebieden in Noord-Brabant en Twente, Wolf het vroegere beheer van oobossen, Hilligers de beweidingssystemen in Zuid-Limburg en beschreef Baeyens de historische ecologie van de Kennemerduinen. Ook in Drenthe tenslotte is het nodige werk verricht. Zo onderzocht Elerie de rijk geschakeerde invloed die historische bedrijfsstijlen hebben uitgeoefend op ecologie en landschap van Koekange en het Reestgebied in Zuidwest-Drenthe. Spek beschreef de samenhangen die binnen het Drentse esdorpenlandschap bestonden tussen bodem, archeologie, historisch cultuurlandschap, landbouwgeschiedenis en vegetatie. En boscoloog Smeenge bekeek een aantal oude holten en strubben in het Nationaal Landschap Drentsche Aa.

Het overgrote deel van de bovengenoemde studies beperkt zich helaas tot het analyseren en beschrijven van de desbetreffende historisch-ecologische systemen. De komende jaren is het zaak om dit soort studies een praktische vertaling te geven in beleid en beheer. De ervaringen die nu zijn opgedaan met het inrichtings- en beheerplan voor De Strubben/Kniphorstbosch zijn leerzaam voor toekomstige projecten in vergelijkbare terreinen. Hieronder worden de acht bouwstenen van de historisch-ecologische benadering afzonderlijk benoemd en toegelicht.

Bouwsteen 1: Een brede benadering van het erfgoed

In de afgelopen decennia zijn de meeste cultuurhistorische inventarisaties afzonderlijk vanuit de archeologie, de historische geografie of de architectuurgeschiedenis verricht of vanuit een combinatie van deze drie vakgebieden. Deze klassieke cultuurhistorische driehoek heeft wat ons betreft zijn langste tijd gehad. Landschapsreservaten als De Strubben/Kniphorstbosch zijn veel rijker geschakeerd. Zij omvatten ook een zeer divers natuurhistorisch erfgoed, zoals de aardkundige relictten, oude bosbodems met hun stuifmeelinhoud, veenprofielen met informatie over klimaat- en vegetatiegeschiedenis en historisch bepaalde vegetatiepatronen, gradiënten en vegetatievormen. Verder dient het culturele erfgoed te worden uitgebreid met de vaak zeer interessante toponiemenvoorraad (veldnamen, waternamen, plaatsnamen) en de talrijke overgeleverde verhalen die plekken en terreinen een heel bijzondere identiteit geven. Wij pleiten daarom voor een brede definitie van het begrip erfgoed, niet alleen bij het onderzoek, maar ook bij de vertaling naar inrichting en beheer. In De Strubben/Kniphorstbosch is met deze brede benadering veel ervaring opgedaan. Samenwerkende disciplines zijn hier de aardwetenschappen, archeologie, historische geografie, naamkunde, paleobotanie en - last but not least - lokale kennis.

Bouwsteen 2: De landschapsbiografie als onderzoeksmodel

Sinds enkele jaren is de *biografie* een nieuwe vorm van onderzoek en representatie. In de cultuurhistorische vakwereld wordt het begrip op verschillende manieren geïnterpreteerd en toegepast. In de historisch-ecologische benadering gaat het in de eerste plaats om de *landschapsbiografie*. Deze wordt gezien als een aantrekkelijk onderzoeksmodel waarbij samenhangen worden blootgelegd die tot nieuwe interdisciplinaire inzichten kunnen leiden. Het gaat hier om het dynamische perspectief van de historische wisselwerking tussen mens en leefruimte. Een landschapsbiografie kan dus worden opgevat als een doorlopend verhaal van een steeds veranderend cultuurlandschap en een vorm van toegepast onderzoek met het landschap als integrerend kader. Voor De Strubben-Kniphorstbosch is de in 1993 verschenen landschapsbiografie *avant-la-lettre* verder uitgebouwd, geactualiseerd en digitaal ontsloten in de 'Cultuurhistorische inventarisatie De Strubben/Kniphorstbosch' van de hand van Neefjes die als basis heeft gediend voor het voor u liggende inrichtings- en beheerplan.

Bouwsteen 3: Historische ecologische proceskennis

De invloed van de vroegere mens weerspiegelt zich niet alleen in de talrijke cultuurhistorische relictten van natuurterreinen, maar ook in de bodem en vegetatie. Zo vertonen oude bomen en bosvegetaties veel interessante sporen van vroegere beheersvormen en kunnen we uit de soortensamenstelling van heide- en graslandvegetaties nog altijd veel aflezen over de wijze waarop de mens deze halfnatuurlijke landschappen in het verleden heeft gebruikt. Recent onderzoek van eeuwenoude eikenstrubben op de Veluwe heeft laten zien hoe groot de winst kan zijn wanneer moderne ecologische methoden als DNA-onderzoek en dendrochronologie worden gecombineerd met cultuurhistorische methoden als pollenanalyse, micromorfologie en C14-datering. Niet alleen begrijpen we hierdoor de precieze ontstaanswijze van dergelijke strubbenvegetaties, ook biedt deze kennis in combinatie met historische exploitatievormen uitstekende handvatten voor het toekomstige beheer en voor het benaderen van historisch-ecologische processen in natuurterreinen. Een ander voorbeeld is het onderzoek naar de historische ecologie van lindenbossen in Noordwest-Europa, een bostype dat in een ver verleden ook in De Strubben/Kniphorstbosch heeft bestaan en dat uitstekende mogelijkheden blijkt te bieden voor een meer soortenrijk en aantrekkelijker bos in de toekomst. Juist omdat dit soort historisch-ecologisch onderzoek zich in sterke mate richt op het begrijpen van dergelijke mensgebonden ecosystemen, levert het direct toepasbare kennis op voor het beheer. Belangrijk is daarbij ook dat terreinbeheerders experimenten durven aan te gaan op het gebied van historisch-ecologisch procesherstel met bijbehorende monitoring. Procesnatuur is

namelijk geen exclusief beheersdoel van natuurontwikkeling. In het laatste geval hebben we te maken met abiotisch systeemherstel, waarbij de zelfredzaamheid van de natuur zoveel mogelijk wordt bevorderd. Bij een historisch-ecologisch procesherstel gaat het veel meer om het herstel van historische beheersvormen met een daarop reagerende natuur of om nieuwe beheersvormen die de zelfde processen (lees: reactie) van de natuur bewerkstelligen. Een prachtig voorbeeld van een dergelijk experiment is de hernieuwde begrazing met schaapskudden in De Strubben/Kniphorstbosch die nu al plaatsvindt, vooruitlopend op het toekomstige inrichtings- en beheerplan. Daarnaast is ook een interessant experiment met het weiden van varkens opgenomen in het voormalige holt, een proces dat blijkens de historische bronnen vroeger ook in dit gebied plaatsvond.

Bouwsteen 4: Gebruikersvriendelijke presentatie van biografie en ontwerp

Voor vakdeskundigen is het verzamelen van integrale kennis al een hele opgave, maar nog moeilijker is het vinden van een toegankelijke en gebruikersvriendelijke presentatie van cultuurhistorische en andersoortige landschappelijke informatie. Zo is het in onze ogen heel belangrijk dat de landschapsbiografie kernachtig is verwoord (geen ellenlang wetenschappelijk betoog), rijkelijk is voorzien van beeldmateriaal en qua schrijfstijl en taalgebruik toegankelijk is voor een brede groep van gebruikers. De thematische cartografie is al sinds jaar en dag een beproefd middel om de complexiteit van een landschap inzichtelijk te maken. Met de digitalisering heeft de cartografie een technische revolutie doorgemaakt die ongekende mogelijkheden biedt. Met behulp van GIS (Geografisch Informatie Systeem) en AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland) kunnen de samenhangen in een historisch gelaagd landschap als De Strubben/Kniphorstbosch zichtbaar worden gemaakt op voor ieder toegankelijke websites, zoals bijvoorbeeld die van het Nationaal Beek- en Esdorpenlandschap Drentsche Aa (www.drentscheaa.nl). In combinatie met systemen als Google Earth zal dit in de toekomst onze perceptie op het landschap gaan veranderen. Ook het beleid zal zich deze systemen eigen maken en het is dus belangrijk om de verzamelde kennis op een uitwisselbaar systeem aan te bieden in de vorm van een digitale atlas van De Strubben/Kniphorstbosch.

Ook het voor u liggende inrichtings- en beheerplan is zeer rijk aan beeldmateriaal. Het stimuleert de verbeelding van de lezer, maakt inzichtelijk hoe de geplande ingrepen concreet zullen uitwerken op het landschapsbeeld en hoe de samenhang is tussen de verschillende onderdelen van het plan. Een gebruikersvriendelijke presentatie geeft beheerders, bewoners en bezoekers een helder beeld van de toekomstige situatie en vormt op die manier een gemeenschappelijke inspiratiebron voor de toekomst.

Bouwsteen 5: Geen strooigoed maar samenhang

Wie het huidige cultuurhistorische beheer van natuurterreinen overziet, valt op hoezeer dit nog altijd is gericht op het beheer van afzonderlijke archeologische en historische elementen. Cultuurhistorie is in die benadering geen samenhangend verhaal over de opbouw en de geschiedenis van het landschap, maar wordt gepresenteerd als een soort van strooigoed: losse elementen die in het verleden om een of andere reden op een bepaalde plek zijn gekomen en die recreanten naar believen kunnen bekijken en ervaren en waarover ze via wandel- en fietsroutes zo adequaat mogelijk worden voorgelicht. In het inrichtings- en beheerplan De Strubben/Kniphorstbosch is voor een andere aanpak gekozen. De nadruk ligt hier op de grotere landschappelijke eenheden waaruit het gebied is opgebouwd en de talrijke ruimtelijke en historische samenhangen die tussen deze eenheden aanwezig zijn. Individuele cultuurhistorische elementen blijven uiteraard belangrijk, maar worden steeds binnen een ruimere landschapshistorische context geplaatst.

Bouwsteen 6: Integraal ontwerp

Essentieel voor een goede inrichtings- en beheervisie is een gestructureerde samenwerking en uitwisseling tussen de cultuurhistoricus, de landschapsarchitect en de opdrachtgevende, beherende instantie. De landschapsarchitect speelt hierin een centrale rol. Het gaat hier niet alleen om een visie in de zin van visionair of verleidend maar ook om een praktijkgericht document dat de toekomstige inrichting- en beheersopgave visualiseert, zodat het ook op de werkvloer helder is naar welk eindbeeld moet worden toegewerkt. In terreinen als De Strubben/Kniphorstbosch is de belangrijkste opgave om de historische gelaagdheid van het reservaat zichtbaar maken. Dit vindt plaats door een uitgekiend ontwerp dat de belevingswaarde van het landschap optimaal benut en dat uitnodigt tot het zien van samenhangen door het creëren van ensembles, zichtlijnen en vergezichten, zonder daarbij de geborgenheid van het landschap uit het oog te verliezen.

Bouwsteen 7: Samenwerking van ontwerpers, onderzoekers en beheerders

Bij de uitwerking van het inrichtings- en beheerplan De Strubben/Kniphorstbosch bleek het van groot belang dat onderzoekers en ontwerpers zowel tijdens het voorbereidende onderzoek als tijdens het planvormingsproces actief betrokken zijn bij elkaars werk. Met andere woorden: ontwerpers denken vanaf het begin mee over de aanpak en uitwerking van de landschapsbiografie, onderzoekers zetten hun expertise in tijdens het ontwerpproces. Beide partijen dienen gevoel te hebben voor elkaars perceptie en werkwijze. Idealiter moet bij de cultuurhistoricus gedacht worden aan een generalist die de verschillende vakgebieden kan overzien en gevoel kan opbrengen voor het landschap als integrerend concept. De voorkeur voor een historisch-geograaf ligt dan voor de hand. Na de inventarisatiefase is het gezamenlijk veldbezoek van beheerder, landschapsarchitect, cultuurhistoricus en lokale kenner gewenst om de opgave scherp te krijgen. Verschillende vervolgcursies zijn nodig voor de verdere kennisuitwisseling en de uitwisseling van de ervaringen en percepties.

Heel belangrijk is ook de samenwerking met de terreinbeheerder, zowel op het niveau van leidinggevend als met de dagelijkse beheerders in het veld. Het is immers 'de man met de zaag' die uiteindelijk zal beslissen hoe de beoogde ingrepen precies worden uitgevoerd. Tijdens de planvorming voor De Strubben/Kniphorstbosch is een volle dag besteed aan een gezamenlijk veldoverleg van ontwerpers en beheerders. Op die manier vloeien ontwerp en uitvoering naadloos in elkaar over.

Bouwsteen 8: Betrokkenheid van bewoners

Bij de opstelling van het nieuwe inrichtings- en beheerplan De Strubben/Kniphorstbosch is veel aandacht besteed aan een goede communicatie met bewoners. Natuurterreinen zijn tegenwoordig een geliefd domein voor de naar ontspanning zoekende mens. Dat geldt zeker voor De Strubben/Kniphorstbosch dat aan de Hondsrugzijde wordt begrensd door de suburbane woonmilieus van Annen en Zuidlaren. Het gaat hier dus om een reservaat dat ook onderdeel is van een leefwereld. Bewoners van de omliggende dorpen hebben een grote betrokkenheid op deze favoriete 'uitloop' in hun directe leefomgeving. Ook vanuit het verleden heeft men een binding met het terrein dat werd opgedeeld door de marken van Anloo, Annen, Schipborg en Zuidlaren. Dat betekent dat de vakkennis kan worden ingekleurd met lokale kennis in de vorm van verhalen en toponiemen waardoor ook een levend beeld kan worden opgeroepen van de recente geschiedenis. Bovendien is het reservaat niet alleen belangrijk als recreatieruimte voor bewoners maar ook voor verpozende stadjes in het weekend. Het uitzetten van een helder communicatietraject is noodzakelijk voor een breed draagvlak dat een voorwaarde is voor wederzijds begrip en toekomstige handhaving. De participatie van bewoners in de planvorming voor De Strubben/Kniphorstbosch kan als aansprekend voorbeeld dienen.

Vooruitblik

Het is zeer verheugend dat Staatsbosbeheer met dit plan voor De Strubben/Kniphorstbosch een nieuwe weg inslaat bij het maken van beheerplannen voor terreinen die een rijke vervlechting van natuur en cultuurhistorie hebben. Zowel nationaal als internationaal vormt dit plan één van de eerste en ook meest concreet uitgewerkte voorbeelden van een integrale onderzoeks- en ontwerpbenadering. Vernieuwend is ook de actieve betrokkenheid van de bevolking bij de toekomstbepaling van een voor hen heel belangrijk recreatiegebied. We hopen dan ook dat de hier gekozen benadering breed ingang vindt in de wereld van het Nederlandse natuurbeheer.

Een heikel punt in het beheer van een landschapsreservaat als het De Strubben/Kniphorstbosch is uiteraard de financiering. Onder het huidige financieringsregime en doelrealisatie met het accent op natuurdoeltypen zijn de veel bredere doelstellingen van een landschapsreservaat niet haalbaar. Een uitgekiend kapbeheer, gescheperde begrazing, het onderhoud van de vele 'antiquiteiten' en het monitoren vereisen arbeidsintensief maatwerk. Om die reden moet een beleidsomgeving worden gecreëerd waarin een historisch-ecologische benadering kan opbloeien. In eerste instantie kan daarbij gedacht worden aan beleidskaders als het Nationaal Landschap en Nationaal Park. Het onderliggende inrichtings- en beheerplan kan daarom een inspirerend voorbeeld zijn voor vergelijkbare landschapsreservaten in onze Nationale Landschappen.

Literatuur

Baeyens, G. , J. Duyve & F.P. van den Berg (1992) *Lezen in het duin. Historie en landschap van de Amsterdamse Waterleidingduinen*. Amsterdam.

Blust, G. de & M. Sloopmaekers (1997) *De Kalmthoutse Heide*. Leuven.

Burny, J. (1999) *Bijdrage tot de historische ecologie van de Limburgse Kempen (1910-1950). Tweehonderd gesprekken samengevat*. Maastricht.

Dirkx, J. (2001) *Historische ecologie van De Brand en De Mortelen (Noord-Brabant)*. Alterra rapport 391. Wageningen.

Dirkx, G.H.P. (2002) *Historische ecologie van hooimaatjes in 'De Wildernis' (Overijssel)*. Alterra rapport 392. Wageningen.

Elerie, H., S. Jager & Th. Spek (1993) *Landschapsgeschiedenis van De Strubben/Kniphorstbos. Archeologische en historisch-ecologische studies in een natuurgebied op de Hondsrug*. Groningen.

Elerie, H. (1998) *Weerbarstig land. Een historisch-ecologische landschapsstudie van Koekange en de Reest*. Groningen.

Hillegers, H.P.M. (1993) *Heerdgang in Zuidelijk Limburg. Een vorm van extensieve beweiding in verleden, heden en toekomst*. Maastricht.

Hommel, P. , R. de Waal, B. Muys, J. den Ouden & Th. Spek (2007) *Terug naar het lindenwoud. Over de voordelen van boom- en struiksoorten met een goede strooiselkwaliteit*. Zeist.

Neefjes, J. (2006) *Cultuurhistorische inventarisatie De Strubben/Kniphorstbos*. Rapport Bureau Overland. Wageningen.

NovioConsult en Strootman Landschapsarchitecten (2004) *Landschapsvisie Drentsche Aa*, Nijmegen/Amsterdam.

Ouden, J. den & Th. Spek (red.) (2007) *Ontstaanswijze van eikenclusters in het natuurterrein De Wilde Kamp bij Garderen: Landschapsgeschiedenis, bodemontwikkeling en vegetatiegeschiedenis*. Amersfoort.

Peterken, G.F. (1993) *Woodland conservation and management*. London.

Pott, R. & J. Hüppe (1991) *Die Hudelandschaften Nordwestdeutschlands*. Münster.

Rackham, O. (1990) *Trees and woodland in the British landscape. The complete history of Britains trees, woods and hedgerows*. London.

Smeenge, H. (2005) *Holten & strubben in het stroomgebied van de Drentsche Aa. Een beheersevaluatie vanuit een historisch-ecologische benadering*. Scriptie Wageningen Universiteit. Wageningen.

Spek, Th. (2004) *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*. Utrecht.

J.N.H. Elerie & Th. Spek Landschapsbiografie van de Drentsche Aa. Startdocument NOW-BBO onderzoek 2004 .

Tack, G., P. Van den Brecht & M. Hermy (1993) *Bossen van Vlaanderen. Een historische ecologie*. Leuven.

Werkgroep De Strubben/Kniphorstbos (1993) *De Strubben/Kniphorstbos, uiteindelijk op waarde geschat*. Assen.